

MUNI
ARTS

Úvodní hodina

CJJ16 Vývoj spisovné češtiny

CJJ16 Vývoj spis. češtiny

Cíle

Přednáška pojednává o vývoji spisovného jazyka nikoli jako abstraktního systému, ale o charakteristických rysech českých textů z různých vývojových období, a to od 9. stol. (počínaje staroslověnštinou na Moravě a poté v Čechách až do počátku 3. tisíciletí). Cíle kurzu: získat komplexní obraz o tisíciletém vývoji češtiny (včetně její grafiky).

Výstupy z učení

Student bude po absolvování předmětu schopen:

- identifikovat a shrnout důležité rysy hlavních period historie češtiny,*
- popsat stylové a funkční rozpětí psané (spisovné) češtiny v jejích jednotlivých vývojových fázích,*
- vyložit okolnosti vzniku novodobé spisovné češtiny,*
- určit a popsat vývojové trendy utvářející současnou spisovnou češtinu.*

CJJ16 Vývoj spis. češtiny

Osnova

1. První spisovné jazyky na našem území.
2. Vývojová období češtiny.
3. Přípravné období 12.–13. století.
4. Období 14. století.
5. Doba husitská.
6. Období humanistické.
7. Období barokní.
8. Národní obrození.
9. Období druhé poloviny 19. stol.
10. Období 20. století a počátek 21. století.

Ukončení – zkouška, metody hodnocení

Při zkoušce má posluchač prokázat schopnost celostního chápání vývoje spisovného jazyka v různých jeho aspektech, tzn. vědomí kontinuity a vzájemné souvislosti jeho charakteristických rysů.

- zkouška probíhá ústní formou.

Dvojí pojetí jazykové minulosti

DIACHRONIE

vývoj jazykového systému (zvuková stavba, gramatika, slovní zásoba), někdy také vnitřní vývoj jazyka

dějiny jazyka (funkční rozšíření jazyka, sociální rozšíření jazyka, kontakt s jinými jazyky, kulturní faktory užití jazyka), někdy také vnější vývoj jazyka

V našem pojetí

DIACHRONIE

=

dějiny jazyka

- funkční rozšíření jazyka,
- sociální rozšíření jazyka,
- vývoj stylově příznakových jazykových prostředků,
- vývoj slovní zásoby,
- kontakt s jinými jazyky,
- vývoj odborných zájmů a kultivační péče o jazyk,
- kulturní faktory užití jazyka.

Fenomén spisovné češtiny

- zavedený v tradici výkladu vývoje češtiny (Havránek 1936, Šlosar & Večerka ad. 2009),
- z lingvistického hlediska jde o ahistorický termín, protože spisovný jazyk je fenoménem moderní doby:

System jazykových prostředků, které jsou celonárodně užívány především v psané formě a v oficiálních projevech mluvených. S.č. je centrálním, a to regulovaným útvarem národního jazyka (viz ↗národní jazyk, ↗regulace jazyka), kulturní varietou s vyšší sociální prestiží; plní i funkci integrační, národně reprezentativní a kulturotvornou. Je kodifikována v mluvnících, slovnících, pravidlech pravopisu a výslovnosti (viz ↗kodifikace). Současný koncept s.č. vychází z funkčně strukturní ↗teorie spisovného jazyka; v č. lingvistice byl dlouhodobě propracováván. (O předstrukturalistickém pojetí spisovnosti viz např. Svobodová & Adámková ad., 2011.)

Nový encyklopedický slovník češtiny, heslo Spisovná čeština

Fenomén spisovné češtiny v historické době

- Spisovná čeština je výsledkem kodifikace (v českém prostředí z 1. pol. 19. stol.).
- Češtinu před cca 1775 by bylo možno chápat jako předspisovnou:
  - Od poč. 14. stol. jde o systém jazykových prostředků, který byl v jednotlivých fázích stabilizovaný a založený na mluveném jazyce středních Čech, přesto nadregionální, který měl prestižní funkci (ovšem v konkurenci s dalšími dvěma zemskými jazyky), který byl spjat se sférou psaných textů, který nebyl výsledkem kodifikace, poněvadž standardizace probíhala tradicí / jazykovými vzory / od 16. stol. trhem.
  - Nejde o jeden spisovný jazyk, nýbrž o kulturní varietu, která se v jednotlivých obdobích liší (stará čeština x střední čeština).
  - Prošel fundamentálními změnami, přesto si zachoval zastřešující funkci (nevznikly konkurenční „spisovné“ jazyky).
- Spíše by se pro něj hodily jiné termíny: *psaná čeština* nebo *kulturní čeština*; ty jsou ovšem nepraktické...

Vývojová stádia češtiny	Vývojové etapy češtiny
pračeština (cca r. 1000 – 1150)	pračeština
stará čeština (cca r. 1150 – 1500)	raná stará čeština
	čeština 14. stol. (gotická čeština)
	čeština doby husitské
střední čeština (cca r. 1500 – 1775)	humanistická čeština
	barokní čeština
nová čeština (cca r. 1775 – dosud)	čeština obrozenská
	čeština poobrozenská 19. stol.
	čeština 1. pol. 20. stol.
	čeština 2. pol. 20. stol.

Velmi obtížné stanovit jazyková kritéria periodizace, neboť se jednotlivé plány vyvíjely chronologicky nerovnoměrně – důležité milníky

konec 10. stol.	období úsvitu češtiny (přechod z praslovanštiny do češtiny),
počátek 14. stol.	čeština se definitivně stává jazykem psané komunikace,
počátek 15. stol.	husitská doba, ve které dochází k odstranění řady archaických jevů,
2. pol. 16. stol.	stabilizace psaného jazyka, zejména v prostředí Jednoty bratrské, vzorem jazykové, správnosti se stává Bible kralická, tato tradice spisovného jazyka se uchovává v prostředí, církevní komunikace až do počátků národního obrození,
přelom 18. a 19. stol.	kodifikace spisovného jazyka, a to na základě v té době archaické normy jazyka památek vysokého stylu konce 16. stol.,
30. léta 19. stol.	začátek procesu, v jehož rámci čeština proniká do nových funkčních domén anebo se do těchto domén vrací (náročná literární tvorba, divadelní hry, školství, věda, oblast administrativní a právní),
	rozšiřuje se sociální báze spisovné češtiny – vytváří se česky mluvící elita,
	počátek spontánního vývoje spisovné češtiny.

Významné práce věnované dějinám češtiny

Počátky spjaté s výzkumem literatury – soupisové práce

- Mikuláš Adaukt Voigt: *Effigies virorum eruditorum atque artificum Bohemiae et Moraviae...* (1773, 1775)
- František Faustin Procházka: *De saecularibus liberalium artium in Bohemia et Moravia fatis commentarius* (1782)
- Jan Petr Cerroni: *Bohemia litterata* (rkp.)
- Václav Maximilián Šimek: *Handbuch für einen Lehrer der böhmischen Literatur* (1785)

Významné práce věnované dějinám češtiny

Počátky spjaté s výzkumem literatury – zakladatelská díla

- Josef Dobrovský: *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur* (1792), *Geschichte der Böhmischen Sprache und ältern Literatur* (2. přepracované vydání 1818)
- Josef Jungmann: v *Historie literatury české* (1825, 2. přepracované vydání 1849)
- Alois Vojtěch Šembera: *Dějiny řeči a literatury československé* (1. vyd. 1858, poté v dalších vydáních, od 3. vyd. 1868 jiný název *Dějiny řeči a literatury české*).

Významné práce věnované dějinám češtiny

Čistě jazykovědné práce

- Miloš Weingart: *Vývoj českého jazyka* (1. vyd. 1918, 2. vyd. 1920)
- Václav Flajšhans: *Náš jazyk mateřský. Dějiny jazyka českého a vývoj spisovné slovenštiny* (1924)
- Václav Vondrák: *Vývoj současného spisovného českého jazyka* (1926)

Významné práce věnované dějinám češtiny

Strukturalismus a poststrukturalismus

- Bohuslav Havránek: *Vývoj spisovného jazyka českého* (1. vyd. 1936, 2. přepracované vyd. 1980)
- František Cuřín: *Vývoj spisovné češtiny* (1985)
- Dušan Šlosar, Radoslav Večerka: *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti* (1. vydání 1979, 2. přepracované vydání společně s Petrem Malčíkem a Janem Dvořákem 2009), *Encyklopedický slovník češtiny* (2002), *Nový encyklopedický slovník češtiny* (společně s J. Pleskalovou, P. Koskem 2017)
- Josef Vintr: *Das Tschechische* (2001)
- Robert Dittmann, Oldřich Uličný: *Čeština a dějiny* (2013)

Seznam literatury

- Berger, T. Tschechisch und Slovakisch. In Roelcke, T. (ed.), *Variationstypologie. Ein sprachtypologisches Handbuch der europäischen Sprachen*, 2003, 636–656.
- Cuřín, F. *Vývoj českého jazyka a dialektologie*, 1964.
- Cuřín, F. *Vývoj spisovné češtiny*, 1985.
- Čenský, F. *K dějinám řeči a literatury české v XVIII. století*. Osvěta, 1876, 81–98, 251–267.
- Dobrovský, J. *Geschichte der Böhmischen Sprache und Litteratur*, 1792. [...] *Sprache und ältern Literatur*, 1818.
- Daneš, F. a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, 1997.
- Dittmann, R. & O. Uličný. (eds.) *Čeština a dějiny. Studie k moderní mluvnici češtiny 3*, 2013.
- Flajšhans, V. *Nejstarší památky jazyka i písemnictví českého*, 1903.
- Flajšhans, V. *Náš jazyk mateřský*, 1924.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 1. Hláskosloví*. 1894.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 3. I. Tvarosloví. Skloňování*. 1896.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 3. II. Tvarosloví. Časování*. 1898.
- Gebauer, J. *Historická mluvnice jazyka českého 4. VI. Skladba* (F. Trávníček ed.). 1898.
- Hádek, K. *K periodizaci vývoje českého spisovného jazyka*. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Philologica* 40, 1977, 155–160.
- Havránek, B. *Předpoklady strukturních dějin spisovné češtiny*. *SaS* 1, 1935, 189–190.
- Havránek, B. *Vývoj spisovného jazyka českého*. In *Československá vlastivěda II, Spisovný jazyk český a slovenský*, 1936, 1–144.
- Havránek, B. *Vývoj českého spisovného jazyka*, 1980.
- Hujer, O. *Vývoj jazyka československého*. In *Československá vlastivěda III – Jazyk*, 1934, 1–83.
- Hujer, O. *Úvod do dějin českého jazyka*, 1946.
- Jungmann, J. *Historie literatury české aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*, 1825.
- Karlík, P. & J. Pleskalová & .
- Knop, A. *Spisovná čeština ve Slezsku v 16. století*, 1965.
- Knop, A. & A. Lamprecht ad. *Dějiny českého jazyka ve Slezsku a na Ostravsku*, 1967.
- Komárek, M. *Dejiny spisovnej češtiny*. In Pauliny, E. ad. (ed.), *Čeština. Vysokoškolská učebnica*, 1972, 147–211.

Seznam literatury

- Koupil, O. Cesty k dějinám češtiny. LF 130, 2007, 144–147.
- Křístek, V. Kritéria periodizace českého jazykového vývoje. SaS 37, 1976, 177–183.
- Kudrnovský, A. Zevní dějiny českého jazyka až po dobu Husovu. Program reál. gymn. na Smíchově, 1909/1910, 3–19.
- Malicki, J. Periodizační body dějin jazyků ve Slezsku (středověk a raný novověk). In Gawrecki, D. (ed.), K periodizaci dějin Slezska, 2008, 123–137.
- Malý, J. B. Stručný přehled osudů jazyka českého. ČČM 20, 1846, 149–162.
- Mann, S. E. Czech Historical Grammar, 1977.
- Marvan, J. Cesty ke spisovné češtině – prvních tisíc let (800–1800): malý průvodce dějinami české lingvoekologie, 2006.
- Marvan, J. Jazyk – jeho český příběh prvních tisíc let 800–1800. Malý průvodce dějinami české lingvoekologie, 2015.
- Newerkla, S. M. Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen, 2011.
- Novák, J. V. O vývoji českého jazyka spisovného. Program gymn. v Praze, Spálená ul., 1886, 3–25.
- Pleskalová, J. Stará čeština pro nefilology, 2001.
- Pleskalová, J. Vývoj spisovné češtiny. In Pleskalová, J. & M. Krčmová ad. (eds.), Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky, 2007, 473–498.
- Porák, J. Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis, 1983.
- Porák, J. (ed.) Práce z dějin slavistiky X. Starší české, slovenské a slovanské mluvnice, 1985.
- Šafářík, P. J. Počátkové staročeské mluvnice, 1845.
- Šembera, A. V. Dějiny řeči a literatury československé. (...) Věk starší, 1858, 1859, 1868. 1878.
- Šlosar, D. & R. Večerka. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 1979.
- Šlosar, D. & R. Večerka ad. Spisovný jazyk v dějinách české společnosti, 2009.
- Trávníček, F. Příspěvky k dějinám českého jazyka, 1927.
- Tyl, Z. O práci na staročeském slovníku. In Havránek, B. (ed.), Staročeský slovník: úvodní stati, soupis pramenů a zkratek, 1968, 9–15.
- Vintr, J. Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte, 2005.
- Vintr, J. Studien zur älteren tschechischen Grammatographie, 2008.
- Vykypělová, T. Wege zum Neutschechischen, 2013.
- Weingart, M. Vývoj českého jazyka, 1918.
- Zikánová, Š. Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620), 2009.